

## ИЗУЧАВАНЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА В СЪВЕТСКИЯ СЪЮЗ

Освободен от постулатите на компаративизма, проблемът за рецепцията на отделна художествена литература в една или няколко национални литератури естествено зае едно от челните места в интересите на съвременните литературоведи-марксисти. Иначе не можеше да бъде. След като марксизмът-ленинизмът прониза и обогати литературознанието със своята методология и с това го превърна в обективна наука, стана ясно, че историята на всяка национална литература може да бъде научно правилно изложена и естетически вярно разкрита само тогава, когато тя се изучава и в ъв връзка с историята на другите страни и народи и техните литератури, когато бъдат изяснени взаимните връзки и влияния. Защо? Защото не друго, а общите, сходните закономерности на историческия развой, които за всеки народ (и всеки исторически период) имат свои, специфични черти, са основата, върху която расне и се развива дадено литературно течение и влияние. Тая „зависимост“ установи Г. В. Плеханов, който писа, че „влиянието на дадена литература от една страна върху литературата на друга е пряко пропорционално на сходството на обществените отношения на тия страни.“<sup>1</sup>

Това „правило“, извлечено от опита на литературите от епохата на класовите обществени формации, колко повече важи за периода след победата на социалистическата революция, когато в развитието на отделните страни и народи се набелязват нови сходни моменти. Определящото тук е великият пример, който дава на народите Октомврийската социалистическа революция и литературата на М. Горки и В. Маяковски, Ал. Толстой и М. Шолохов. В продължение на един значителен период от време руската съветска литература бе първата и единствената в света, изявила като своя същност принципите на комунистическата партийност, идеите на социалистическия хуманизъм и пролетарския интернационализъм.

При това положение тя неизбежно зае първо място и по линията на въздействието. От друга страна, влиянието на М. Горки например като влияние на литературата на социалистическия реализъм представлява по-цялостен, много по-дълбок и всестранно преобразуващ процес, който обхваща не само литературата, но се отразява и върху развитието на социалистическото работническо движение в отделните страни. Естествено формите и пътищата на това въздействие биват най-различни съобразно с характера на националните традиции, постижения и задачи.

Що се отнася до българската литература, това влияние е органическо, живо продължение на прекрасната традиция на руското оплодително въздействие върху нашата художествена литература отпреди Горки — от времето на Д. Чинтулов, П. Р. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев, Ив. Вазов, Ал. Константинов, П. П. Славейков, П. К. Яворов, Елин Пелин — влияние, непрекъснато до наши дни.

Напоследък в Съветския съюз не само много се превежда и издава от отделните славянски и неславянски литератури, но се наблюдава голям подем в изучаването на връзките на руската литература с тия литератури. Това е закономерен процес. По-нататъшното разгръщане на социалистическата революция има и тоя аспект да подпомага взаимното опознаване — от една страна, а от друга — да разкрива националния принос на различните народи и литератури в общата съкровищница на духовни ценности. Впрочем, за да бъде по-конкретен, ще се спра накратко на три книги, издадени в Москва и Ленинград през 1966 г.

### ВЗАИМОСВЯЗИ СЛАВЯНСКИХ ЛИТЕРАТУР

Така се нарича сборникът от статии, с който се представя Ленинградският университет „А. А. Жданов“. Поместените статии третираат взаимните връзки на българската, полската, сръбската, словенската, хърватската и чешката с руската литература. Повечето от тях излизат в подобрен

<sup>1</sup> Г. В. Плеханов, Към въпроса за развитието на монистическия възглед върху историята, С., 1947, стр. 183.

вид, след като се четени като доклади на Втората всесъзна конференция на славистите в Съветския съюз, станала в Ленинград през м. декември 1962 г.

Безспорно издаването на такъв род проучвания днес придобива особен смисъл — не само улеснява укрепването на историческите братски връзки между отделните славянски литератури, но така също издига на нов етап процеса на взаимно превеждане, опознаване и въздействие. Освен това прави впечатление, че повечето от работите са посветени на отделни жанрове и тяхната рецепция, или разглеждат монографично даден автор, проявил се като приятел, преводач, издател и тълкувател на руската литература. Във втората част на сборника са дадени две рецензии и съобщение. Книгата завършва с библиография на изданията, направени през последните десет години от членовете на катедрата по славянска филология в Ленинградския университет.

Както се вижда, такива книги не се явяват често. Преди всичко те са резултат от продължителни и системни проучвания. Поне в това ме убеждават работите, посветени на българската литература. Може би не случайно сборникът се открива със статията „Пенчо Славейков и Россия“ от В. Д. Андреев. Българската литература е най-старата между всички славянски литератури, а Пенчо Славейков е не само голям национален и световно известен поет, но и забележителен познавач на Пушкин, Лермонтов, Гогол, Лев Толстой, Достоевски и Чехов. Дори когато е студент в Лайпциг, той си избира за дисертация тема из руската литература. Всичко това далече не се съгласува със създадения от буржоазната литературна наука „мит за западничеството на Славейков“, който го противопоставя на „руското влияние, на което той уж бил чужд“.

В. Д. Андреев така е организирал изложението си, че сполучва да докаже пълната несъстоятелност на подобно гледище за Пенчо Славейков. Той разглежда последователно вътрешната еволюция на българския поет, показва го като творец с горещ темперамент, който има особено изострено чувство да усеща красотата на истинските плодове на изкуството, да ги цени високо, а чрез преводите или тълкуванията си да прави читателя съпричастен на тия плодове. За отбелязване е, че Славейков с почти еднаква вещина се изказва за произведенията на руската класика в областта на литературата, музиката и изобразителното изкуство. Дирейки корените на тая всестранна ерудираност, не без основание В. Д. Андреев пише: „Това възприятие от Славейков на руското изкуство беше подготвено от неговото разбиране на литературата и об-

ществения живот в Русия, защото и в руското изкуство той видя израз на социалния протест на народа под гнета на все същия „велик кошмар“. Посещението на Третяковската галерия му навява мисли за големия подвиг на руското изкуство, говорещо от името на „най-дивния народ на земята“ (стр. 17).

Изобщо в любовта си към Русия и руския народ — Славейков правеше разлика между монархизма и панславизма на официалното руско общество и демокрацията и стремежа към свобода на милионите обезправени маси, — той остана верен на традициите и завета на своя баща, поета и общественика-демократ Петко Рачев Славейков.

Статията на В. Д. Андреев е не голяма по обем. Навярно това не му е позволило да схване целия досега известен материал по предмета. От друга страна, на автора е ясно, че „каквито и нови документи за обществената дейност на Славейков да биха били намерени, само това, което днес ни е известно, е достатъчно, за да наречем с пълно право Славейков гражданин, демократ, борец за дружбата между българския и руския народ“ (стр. 16).

Също на В. Д. Андреев принадлежи рецензията за сборника с документи, спомени и архивни материали „Съветската литература в България 1918—1944“, издаден в два тома от Българската академия на науките. Той прещенява положително това издание, широко информира съветския читател за тематичното му богатство. Не може да не се съгласим с главния извод на рецензента: „Материалите в двутомника красноречиво говорят как напредничавите идеи, опитът на съветските писатели подпомогнаха дейците на културата в България да създадат национално изкуство на социалистическия реализъм, да водят успешна борба срещу фашизма“ (стр. 145). Справедлива е и забележката на В. Д. Андреев: „В изданието би следвало да се включи и библиографски раздел, в който би могло да се дадат поне най-важните издания на отделни книги и събраните съчинения на руските и съветските автори на български език, да се посочат преводачите им, а тъй също списък на отзивите за тия издания в българския периодичен печат“ (стр. 148).

Наистина такава библиография на руската класическа и съветска литература в България е повече от необходима, но едва ли може да бъде дело на едно или няколко лица. По нейното съставяне, уточняване и издаване отдавна работи цял колектив в Народната библиотека „Кирил и Методий“, София.

Вторият сборник от статии има наслов



Той е съвместно издание на Института по славяноведение в Москва с Института за литература „Т. Г. Шевченко“ в Киев. Излиза под редакцията на член-кореспондента на АН на СССР професор д-р Д. Ф. Марков, В. П. Ведица и С. А. Шерламова. Задачите и тематичният обхват на публикуваните материали са определени по следния начин: „Настоящият сборник е посветен на съвременните процеси в литературния живот на България, Полша, Чехословакия и Югославия. Повече от 20-годишния път, изминат от народите на тия страни след свалянето на буржоазните правителства и изгонването на фашистите, това е нов период и в развитието на литературите им. През това време се натрупал богат художествен опит, който заслужава всеоткровен анализ и обобщение“ (стр. 3).

Разбира се, авторите на отделните статии съвсем не си поставят за своя задача да обхванат процеса в неговата цялост. Всяка работа има определен аспект и свои рамки. Независимо от това в статиите се открива стремежът на авторите да постигнат известни изводи, отнасящи се до общите закономерности от развитието на отделните славянски литератури в наши дни. Тук вече не проблемът за рецепцията интересува различните изследвачи, а преди всичко и главно как творците в различните славянски страни, като преодоляват догматичните наслоения от близкото минало, отиват към все по-широк обхват на съвременната действителност, към по-задълбочено разкриване духовния свят на днешния строител на новото социалистическо общество, което на свой ред закономерно се свързва с по-интензивни дирения на нови изразни средства, индивидуален стил и пр.

В Московския сборник отново срещаме името на В. Д. Андреев. Тоя път е автор на статия върху българския роман през последните десет години. Очевидно е, че тук, в ориентацията му към тоя именно жанр — са играли роля не само личният вкус, а по-скоро безспорните и значителни успехи на тоя литературен род в най-новата ни литература. На въпроса защо преди всичко романът днес дава основния облик на литературния процес, В. Д. Андреев отговаря твърде определено: „Романът започна да изобразява живота по-дълбоко. Не само да регистрира неговите прояви, но и да размишлява по тях, да се бори за тях. Книгите за съвременността, създавани от българските писатели през втората половина на 1950-те години, се отличават с тенденция да се освободят от правоучителността, лакировката и парадността и наместо това са насочени към художественото претворяване на борбата за социализъм в областта на бита, нравствеността и етиката на хората“ (стр. 272).

Това е вярно наблюдение. Българският социалистическо-реалистичен роман премина през филтъра на времето, освобождавайки се от риториката, външния битовизъм, едноплановост на конфликтите, „производствена“ характеристика на героите и т. н. Съветският литературовед в това отношение успява да очертае твърде релефно кривата в разволя на нашия роман, като се почне с „МТ станция“ (1950) и „Село Ведрово“ (1952) на А. Гуляшки, „Мельница Липовански“ (1951) и „Своя земя“ (1952) на Ст. Ц. Даскалов и се приключи с „Мъртво въплъщение“ (1961) на И. Петров „Бягството на Галатея“ (1963) на Ем. Манов, „Двама в новия град“ (1964) на К. Калчев и др. Макар и ограничил съзнателно обсега на задачата си, като проследява предимно романите, третиращи теми от текущия живот (заглавието на статията е „На путях к современности“), В. Д. Андреев разглежда на доста широка основа въпросите на жанра, търси специфичното, отсейва временното от естетически значимото. На места се опитва да разкрие и национално особеното, онова, с което нашият роман илюстрира развитието на съвременния социален роман изобщо. И може би той щеше да бъде още по-убедителен, ако съсредоточеше вниманието си върху постиженията, „върховете“ на днешния български роман и тях анализираще по-отблизо. Сега са споменати много произведения, често пъти неравностойни, вследствие на което се е получила известна беглост в изложението. Например не се разбира защо В. Д. Андреев доста се спира на „Двама в новия град“, а нищо не говори за тематично близкия на него роман „При изворите на живота“. Това са произведения, посветени на нашите дни. Би било интересно да се чуе мнението на един съветски литератор по такъв въпрос — хуморът като подтекст или черта в композицията на съвременния роман. И това не е единствен пропуск в статията.

Многобројни факти показват, че при изследване успехите и слабостите на съвременния роман ударението трябва да се слага върху големите принципи въпроси, които имат подчертано актуално значение. Преодолявайки схемите и каноните от миналото, отказвайки се от лошата роля на иллюстратор на събитията, българският роман все по-надълбоко и по-детайлно изследва психологията на съвременника, отразява цялото пълноводие на събитията, от „воден“ той се превръща във водещ фактор. Именно през последните петнадесет години нашият роман се домогнал до високите постижения на съветската литература и на прогресивната световна белетристика. И това е в дълбока връзка с коренните преобразования на обществото. Белег е за политическото и естетическото възмъжаване на нашия народ.



Героите на тия романи — естествено най-добрите — действуват в позната нам среда, но художествено претворена. Конфликтите, авторите търсят не в случайни спречквания, а осмислят вътрешната, психологическа борба, която може да се разрази не задължително между две лица или група, класа, а у едно лице с „двойствен бит“.

Това са въпроси, по които струва да се помисли.

Втората статия разглежда „Някои нови явления в съвременната българска поезия“. Написана е от украинската българистка Елена Василевна Шпилевая, която няколко пъти беше наш гост. Очевидно това е улеснило авторката и на много места тя засвидетелствува личен поглед. Това са страници, посветени на Ал. Геров, П. Матев и Бл. Димитрова. В новата ни поезия — Шпилевая има предвид тенденциите в нея — наистина най-хубавото е, че тя не изчезва в тресавището на безпочвения индивидуализъм или в криво разбираня стремеж към „новаторство“, а води читателя към приобщаване със съдбата на народа.

В статията на Шпилевая обаче има и такива мисли, върху които времето е хвърлило своя отпечък. Например с излишна подробност е проследен спорът около поезията и признанията на Стефан Цанев. Тук личи известна ограниченост и едностранчивост на проблемите. Поезията на В. Ханчев и П. Матев, поемите „В меката есен“ на В. Петров и „Дни на проверка“ на П. Пенев — това е голямата ни равностметка в областта на поезията през разглеждания период. Не казвам, че Шпилевая е чужда изобщо на подобна мисъл, но и тя, както В. Д. Андреев, в стремежа си да обхване всички автори, за всеки да каже по нещо, навярно без да иска това, изпуска или недостатъчно ясно отделя временното, конюнктурното дори, от трайното.

С не по-малко трудности е трябвало да се пребори Нина Пономарьова, авторка на статията „Дирения на нови пътища в съвременната българска драматургия“. Това е област, в която работят все още малцина. Не случайно Пономарьова не обелязва под линия българските извори, които е ползвала при написване на своята работа, както правят Андреев и Шпилевая. Разбира се, прегледът е издържан повече в тематичен и рядко в типологичен план, но и така е казано почти всичко, което заслужава да се говори за новата българска драма. Тя все още е твърде „домашна“, традиционна, макар да наблюдаваме напоследък смели опити в изграждането на голяма национална драматургия.

Струва ми се, че оценката, дадена на „Прокурорт“ на Г. Джагаров (стр. 383—385), звучи фрагментарно, опира се предимно на сюжета, не разкрива голямото политическо-партийно и хуманистично звучене на драмата. А може би, ако Понома-

рвова би писала днес за „Прокурорт“ сигурно би се изразила по-иначе.

Третият сборник от статии

## ЕСТЕТИКА И ЛИТЕРАТУРА

всъщност представя българската критика пред съветския читател. Тук са включени обобщаващи статии и литературни портрети на изтъкнати наши литературни теоретици и критици. Подборът е извършил В. Колевски, а предговорът е дело на съветския критик А. Макаров. Предназначението на книгата Макаров вижда в следното: „В цялост сборникът дава възможност на съветския читател да добие представа за съвременната българска литературна критика. В него са намерили място основни проблеми, възникващи критическата мисъл, в това число и дискусии въпроси, подлежащи на по-нататъшно обсъждане. Остротата на тяхното поставяне е предизвикана от живия процес на литературното развитие. По поместените в сборника статии може да се съди за зрелостта и съдържателността на литературно-критическата мисъл в България, за многоостранността на нейните интереси и за това, че тази мисъл се развива плодотворно, с общите усилия на различни поколения.“

Макар сборникът да има такъв широко представителен характер, Макаров със съжаление констатира, че все пак в него не са попаднали мнозина други български критици, имащи не по-малко значими статии и книги по обсъжданите въпроси. Това е необходимо уговорка. Иначе неосведоменят читател може да направи неточно заключение, във вреда на литературата ни като цяло.

Книгата е разделена на две части:

Първата част съдържа: Тодор Павлов — Някои проблеми на метода на социалистическия реализъм в славянските и други литератури; Людмил Стоянов — Критически и социалистически реализъм (Размисли на писателя); Васил Колевски — За богатството и многообразието на социалистическия реализъм; Пантелей Зарев — Стил и личност на художника (За някои неизучени аспекти на стила); Стоян Каролев — Въпроси на психологическата характеристика; Пенчо Данчев — Лирическата летопис на двадесетилетието (За съвременната българска поезия); Ефрем Карафилов — За героичното в нашия живот и за отражението му в съвременната проза; Минко Николов — Екзистенциализмът и романтистите.

Втората част съдържа: Веселин Йосифов — Георги Караславов; Петър Динев — Елисавета Багряна; Яко Молхов — Романът на Димитър Димов „Тютюн“; Тончо Жечев — Емилиан Станев; Георги Константинов —

Майстор на историческия роман; Георги Цанев — Никола Фурнаджиев; Симеон Султанов — Илия Волен; Емил Петров — Непобедимата.

За българския читател това издание означава твърде много. За пръв път във от страната българската критическа мисъл се похвазва така цялостно. Върху всеки подбор

може да се разисква — не това е важно. Няма спор, че и в този вид сборникът „Естетика и литература“ успешно и по достойнство ще представи отечествената литературна теория и критика. И това дължим на съветските си колеги, наши другари по мисъл и оръжие.

*Христо Дудевски*

## НОВИ ДАННИ ЗА ТВОРЧЕСКАТА БИОГРАФИЯ НА ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

Любен Каравелов е от малцината възрожденци, които са събирали и съхранявали грижливо документи за своята разностранна обществена и писателска дейност. За съжаление несигурната му емигрантска съдба, а след смъртта му — безотговорност и немарливост стават причина да бъде разпиляна и в голямата си част унищожена тази така ценна за историята на нашия културен живот Каравелова сбирка. До нас са достигнали малко и в повечето случаи откъслечни материали — свиващи сърцето отломъци от богато и многостранно цялостно дело.

Запазените ръкописи от архива на Каравелов днес се съхраняват в Български исторически архив при Народната библиотека „Кирил и Методий“ и в архива на Боян Пенев в БАН. Трудно четливи, те са останали почти неизползвани до наши дни. Едва през 1964 г. трима сътрудници от Института за литература — Дочо Леков, Лилияна Минкова и Цвета Унджиева — издадоха най-значителните от тях в един солиден том: „Из архива на Любен Каравелов. Ръкописи, материали и документи“.

Изданието включва преди всичко Каравелови ръкописи и някои ръкописи на негови сътрудници, тясно свързани с писаното от самия Каравелов. Изоставени са излезли под перото на Каравелов преписи на чужди художествени или научни произведения, познати негови преводи или ръкописи на известните му съчинения. Съставителите ни поднасят един том, изграден почти изцяло от нови материали, отразяващи разностранната творческа дейност на големия възрожденски общественик и писател.

Ръкописите са групирани в осем дяла по тематичен белег. Първите два дяла, които представят писателя Каравелов (I. Бележистика, драматически опити, сти-

хотворения; II. Мемоари) и четвъртият дял, свързан с интересите на писателя към фолклора (IV. Фолклорни материали) съставляват голямата част от общия обем на изданието и предоставят извънредно интересни данни за проучванията на литературния историк. Останалите дялове (III. История, публицистика и други материали; V. Преводи; VI. Библиографски статии и бележки; VII. Лексикални материали; VIII. Документи) съдържат материали, които разширяват знанията ни за дейността на Каравелов и предоставяват интерес не само за литератора, но и за историка, лингвиста, фолклориста и етнографа.

Предговорът към изданието, уводните думи към всеки от дяловете и пояснителните бележки към отделните материали — целият този апарат, предназначен да улесни читателя при запознаването му с текстовете, в редица случаи поставя и начало на тяхното проучване.

Съставителите е трябвало да се справят с издаването на труден текст: мъчно четлив почерк, руския, и то често — лошия руски език на ръкописите, фрагментарност на материалите. Търпение и упоритост, будно изследователско око са помогнали на Леков, Минкова и Унджиева да преодолеят трудностите и да направят един ценен принос за документалното проучване на Българското възрождане.

„Целта ни беше, доверяват съставителите, да разчетем и предоставим за научна работа един богат архивен фонд, който въвежда съвременния читател в духовния свят на една крайно интересна личност.“ Не може да не се признае, че тази цел е постигната. Изданието „Из архива на Любен Каравелов“ обогатява представата за творческата дейност на Каравелов и предоставя данни за нови страници в неговата творческа биография. На някои от тези нови моменти бих искала да се спра в настоящите бележки.

Най-богат и най-интересен материал, свързан с творческите търсения на Каравелов като писател съдържат първите два

<sup>1</sup> Из архива на Любен Каравелов. Ръкописи, материали и документи. Подбрали и подготвили за печат: Д. Леков, Л. Минкова и Цв. Унджиева, София, 1964. Изд. на БАН.